

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

ŘECKO

*Růžena Dostálová
Pavel Oliva
Vladimír Vavřínek*

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Řecko

RŮŽENA DOSTÁLOVÁ
PAVEL OLIVA
VLADIMÍR VAVŘÍNEK

N A K L A D A T E L S T V Í L I B R I , P R A H A 2 0 0 2

© Prof. Růžena Dostálová, Prof. Pavel Oliva (Pravěcí obyvatelé a řecký starověk), PhDr. Vladimír Vavřínek (Byzantské období), 2002

© Libri, 2002

ISBN 80-7277-110-8

Obsah

Pravěcí obyvatelé a řecký starověk	7
Mladší doba kamenná a doba bronzová	7
Temná staletí	10
Rané (archaické) období	11
Doba klasická	19
Helénismus	28
Řecká kultura za římského císařství	36
Byzantské období	38
Nový Řím na východě	38
Státní reformy a nástup křesťanství	39
Vojenské a náboženské konflikty 4.–5. století	42
Pokus o nové sjednocení říše	45
Nájezdy ze severu a arabská expanze	47
Proměna společnosti v 7.–8. století.	
První ikonoklasmus	51
Obnovení kultu obrazů, druhý ikonoklasmus, Fotios a moravská misie	54
Nástup makedonské dynastie	58
Kulturní a společenský vzestup	59
Územní expanze	62
Počátek úpadku a první turecké útoky	63
Dynastie Komnenovců a Angelovců	65
Konec byzantské říše a vítězství Turků	68
Novověké dějiny	72
Období osmanské nadvlády (15.–17. století)	72
Řecká diaspora po pádu Konstantinopole	76
Období náboženského humanismu (17. století)	78
Novořecké národní obrození a příprava osvobozenického boje v 18. století	80
Sedmiostrovní stát – první novodobý řecký státní útvar	83
Řecké národní povstání (1821–1827). <i>Filiki eteria</i> – Přátelské sdružení	84
Ioannis Kapodistrias „vladařem“ řeckého státu (1827–1831). První řecká republika	86

Období bavorské vlády (1833–1843)	88
Velká myšlenka	91
Nástup glücksburské dynastie (1863)	92
Makedonská otázka	95
Řecko-turecká válka roku 1897	95
Realizace Velké myšlenky a její pád (1912–1922).	
Balkánské války 1912–1913	97
Řecko v první světové válce (1914–1918)	98
Řecko spojencem Dohody	99
Vývoj po první světové válce a maloasijská katastrofa (1918–1922)	100
Řecko mezi dvěma světovými válkami (1922–1938)	102
Druhá řecká republika (1924–1935)	103
Režim 4. srpna 1936	105
Vtažení Řecka do druhé světové války (1940)	106
Řecko za druhé světové války (1940–1944)	106
Vývoj po druhé světové válce. Občanská válka (1944–1949)	110
Vývoj po roce 1949	113
Vláda vojenské junty (1967–1974)	116
Třetí republika (1974–2002). Následky pádu junty a konec monarchie. Řecko členem EHS (EU) a Eurozóny	117
Česko-řecké styky	123
Doporučená literatura	129
Encyklopedické heslo	130
Důležité informace pro cesty do Řecka	143
Zastupitelské úřady	143
Důležitá telefonní čísla	144
Otevírací doby	144
Internetové stránky	144
Jazyková první pomoc	145
Abeceda a výslovnost	145
Skupiny hlásek se zvláštní výslovností	145
Upozornění	146
Základní fráze	146

Pravěcí obyvatelé a řecký starověk

Mladší doba kamenná a doba bronzová

V mladší době kamenné (neolitu) lidé postupně upouštěli od pouhého lovu zvířat a sběru divoce rostoucích plodin a stávali se usedlími zemědělci. Podmínkou této převratné změny byl – kromě příznivých klimatických podmínek po ústupu ledovců – výskyt plodin, které bylo možno pěstovat, a zvířat vhodných k ochočení. Archeologickými výzkumy byly objeveny četné neolitické osady v Přední Asii, na úpatí Zagru (ve východním Iráku a západním Íránu) a Tauru (v jižním Turecku). Některé nálezy spadají již do 8. a 7. tisíciletí př. Kr.

Nové poznatky se postupně dostávaly i do oblasti Egejského moře. Na základě podnětů z Malé Asie vznikaly od 6. tisíciletí př. Kr. neolitické osady v severovýchodním Řecku, z nichž nejvýznamnější byla u osady Sesklo v Thesálii, a pak i ve středním Řecku a na Peloponnésu. Kamenné nástroje a zbraně byly později nahrazovány dokonalejšími výrobky z kovu; nejprve z mědi zpracované kovářím za studena a pak z bronzu, pevné slitiny mědi a cínu. Tyto znalosti se do egejské oblasti šířily rovněž z východu. Kolem roku 2 800 př. Kr. se začali usazovat přistěhovalci z Malé Asie na Kykladských ostrovech. Výrazným projevem kykladské kultury jsou mramorové sošky žen, jež souvisely nespíše s kultem plodnosti. Řidší jsou sošky mužů, zejména hudebníků hrajících na harfu nebo na dvojitou píšťalu. Keramika vyráběná ještě bez pomoci hrnčířského kruhu byla zdobena vzory ze spirál a kruhů. Kykladské sošky byly nalezeny i na řecké pevnině a na Krétě. Krétská hrnčířská výroba získávala podněty také z Malé Asie a z Egypta. Podle mytického vládce Minóa bývá krétská kultura bronzové doby označována jako minojská.

Již ze sklonku 3. tisíciletí př. Kr. pocházejí nejstarší doklady krétského obrázkového (piktografického) písma na pečeti-dlech a rovněž na hliněných střepech. Toto písmo připomínající egyptské hieroglyfy není rozluštěno. Nejspíše na jeho zá-

kladě se vyvinulo pro potřeby evidence palácového hospodářství tzv. lineární písmo A. I když se podařilo určit fonetické znění značné části jeho znaků, je jazyk dokladů lineárního písma A, zejména záznamů na hliněných tabulkách a na kultovních předmětech, zatím rovněž neznámý.

Největší rozmach minojské civilizace spadá do 16. a do počátku 15. století př. Kr. Při archeologických výzkumech na Krétě i na některých jiných místech, především na Théře (v jižních Kykladách), byly nalezeny kamenné nádoby zdobené nízkými reliéfy, keramika, bronzové sošky, zlaté zdobené číše a šperky. Na nástěnných malbách paláců byly zobrazovány motivy z přírody i z každodenního života. Proslulé jsou zejména výjevy znázorňující tance a hry s býkem.

Výbuch sopky na Théře, k němuž došlo patrně v první polovině 15. století př. Kr., zasáhl nejen tento ostrov, jehož převážná část se propadla do moře, nýbrž i severní pobřeží Kréty, které těžce postihla příbojová vlna. Po této katastrofě se ráz minojské civilizace začal proměňovat. Ovládli ji přistěhovalci z řecké pevniny. Hliněné tabulky z Knóssu pocházející z tohoto období obsahují záznamy psané tzv. lineárním písmem B. Stejný typ písma je doložen i z Řecka, zejména z Peloponnésu. Rozluštění tohoto písma v roce 1952 ukázalo, že texty jsou psány řecky.

V Knóssu byla uctívána bohyně označovaná jako „Paní labyrinthu“. Výraz *labyrinthos* je odvozen od slova *labrys*, názvu pro dvojitou sekeru, která sloužila jako kultovní předmět. Povědomí o minojské civilizaci se zachovalo v řecké mytologii. Nejvyšší bůh Zeus, jehož rodiště bylo kladeno do jeskyně v krétských horách, unesl v podobě býka foinickou královskou dceru Európu a zplodil s ní Minóa, jenž se stal vládcem v Knóssu. Minós nedostál slibu, jímž se zavázal bohu Poseidónovi, a ten ho potrestal. Minóova manželka Pasifaé se zamilovala do býka a porodila mu Minótaura, člověka s býčí hlavou. Minós pozval do Knóssu proslulého athénskému umělce Daidala, jenž mu vybudoval rozsáhlou stavbu s četnými chodbami, *labyrinthos*, kde byla obluda uvězněna.

Na řecké pevnině je bronzová doba označována jako helladská (od *Hellas* – Řecko). Ve středně helladském období (asi 2 000 až asi 1 600 př. Kr.) tu již převládlo obyvatelstvo in-

doevropského původu, předkové pozdějších Řeků. Ti pak v pozdně helladském období (asi 1 600 až asi 1 200 př. Kr.) v egejské oblasti dominovali a po výbuchu na Théře ovládli i Krétu. Podle nejvýznamnějšího centra, Mykén (na severovýchodě Peloponnésu), bývá pozdně helladská civilizace označována jako mykénská.

Mohutné paláce jsou doloženy i na jiných místech řecké pevniny, zejména v Tiryntu (nedaleko Mykén), ve starém Pylu (na západě Peloponnésu), v Thébách a v Athénách (ve středním Řecku). Kromě Pylu byly tyto paláce opevněny hradbami. Sídliště mykénského typu známe i z ostrovů v Egejském moři. O rozmachu obchodních styků svědčí nálezy předmětů mykénského (pozdně helladského) původu v Egyptě, v Sýrii a Palestině, v Makedonii a Thrákii i na pobřeží Sicílie a jižní Itálie. Na tabulkách v lineárním písmu B najdeme vedle záznamů o majetku paláců, o vlastnictví půdy a společenských vztazích i údaje náboženského rázu. Objevují se tu již jména některých bohů a bohyň, které známe z náboženských představ pozdějších Řeků.

Kolem roku 1 200 př. Kr. mykénská civilizace zanikla. Hlavní příčinou zkázy paláců byly zřejmě útoky tzv. „mořských národů“, které vedly i k pádu chetitské říše v Malé Asii a ohrožovaly Egypt.

Reminiscence na svět hérůů, kteří sídlili v palácích vybudovaných z mohutných kamenných kvádrů, se objevují v pozdější řecké mytologii, v básnické a dramatické tvorbě. Do Théb jsou lokalizovány báje o Oidipovi, muži, jenž neznal svůj původ, zabil nevědomky svého otce, oženil se se svou matkou a stal se thébským králem. Když poznal, čeho se dopustil, odešel do vyhnanství a jeho synové pak svedli bratrovražedný boj při obléhání města.

Athénský královský syn Théseus se vypravil na Krétu, aby zbavil své město potupné závislosti, která vedla ke každoročnímu obětování sedmi athénských jinochů a sedmi dívek obudnému Minótaurovi. Théseus Minótaura zabil a s pomocí Minóovy dcery Ariadny našel východ ze spleťitého knósského labyrintu.

Jména dalších vládců i jejich často pohnuté osudy popisují jak proslulé Homérovy eposy *Ilias* a *Odyseia*, tak i pozdější

hry řeckých dramatiků. V Pylu vládl moudrý Nestór, nejstarší z velitelů vojska, které se vypravilo z Řecka proti maloasijské Tróji. V čele výpravy stál vládce Mykén Agamemnón, jenž neváhal pro zdar tohoto tažení přislíbit bohyni Artemidě oběť své dcery Ifigeneie. Královský rod v Mykénách byl stíhán pohromami. Agamemnón byl po návratu z Tróje zabit manželkou a jeho smrt pak pomstil jejich syn Orestés.

Temná staletí

Zánik mykénských paláců byl provázen rozsáhlými etnickými i sociálními proměnami. Lidé, kteří zkázu přežili, hledali útočiště i na vzdálených místech. Někteří z nich se dostali až na Kypr.

Do Řecka pronikaly ze severu nové kmenové skupiny a na sklonku 2. tisíciletí př. Kr. docházelo k dalším migracím v celé egejské oblasti. Potomci mykénských Achájů se zčásti udrželi v hornatých oblastech Peloponnésu, severořečtí Aiolové pronikli na severozápadní pobřeží Malé Asie a na ostrov Lesbos. Iónové, kteří obývali Attiku a ostrov Euboiu, osidlovali ostrovy v Egejském moři a střední část západního pobřeží Malé Asie. Po zániku mykénské civilizace se dostali do Řecka Dórové. Usadili se především na Peloponnésu a pak i na jihozápadním pobřeží Malé Asie, na ostrovech Rhodu a Kóu a také na Krétě. Spolu s Dóry přicházeli ze severu další přistěhovalci, kteří osídlili zejména severozápadní oblasti řecké pevniny.

Na sklonku „temných staletí“ navazovali Řekové styky i se vzdálenějšími oblastmi na východě. Archeologickým výzkumem bylo na území jihovýchodního Turecka nedaleko hranic se Sýrií odkryto městské sídliště z 9. století př. Kr., v němž žili řečtí osadníci spolu s místním obyvatelstvem. Měli tak možnost se přímo seznamovat s tehdejší vyspělou syrskou civilizací, která vstřebala poznatky z Mezopotámie a Egypta. Přejímali odtud technické poznatky a snad právě zde se seznámili s hláskovým písmem. Nejstarší doklady psané řeckou abecedou vytvořenou podle vzoru syrského a foinického písma pocházejí z druhé poloviny 8. století př. Kr.

Do téže doby spadá vznik dvou již zmíněných rozsáhlých eposů připisovaných básníku Homérovi. O jeho rodiště se

přela celá řada řeckých obcí, je však pravděpodobné, že řecká epická tradice se rozvíjela v maloasijském iónském prostředí. Udržovali ji potulní pěvci (*aoidoi*), kteří opěvovali slavné činy bájných předků. V *Iliadě* jsou vyličený události necelých dvou měsíců z desátého roku výpravy řeckého (achájského) vojska proti maloasijské Tróji (Iliu). Jejím hlavním hrdinou je Achilleus. V *Odysseji* se vypráví o návratu jednoho z předních řeckých bojovníků po dobytí Tróje na rodnou Ithaku (při západním pobřeží středního Řecka).

Trója byla významným centrem bronzové doby na severozápadě Malé Asie. Jedna z vrstev zjištěných archeologickým výzkumem spadá do závěrečné fáze mykénské civilizace. Trojská válka však není historickou událostí, nýbrž výtvozem pozdější epické tradice. Na jejím základě vznikla nejspíše v polovině 8. století *Ilias* a o několik desetiletí později *Odysseia*.

Svět líčený v obou eposech je výtvozem básnické imaginace. Děj je kladen do doby mykénských paláců, ale do popředí vystupují charakteristické rysy pozdějšího období. Majetek homérských králů je podstatně menší než bohatství mykénských vládců. V básních není stopy po palácové byrokracii. Obchodní styky obstarávají především foiničtí kupci. Do děje eposů zasahují aktivně bohové a bohyně, kteří mají přednosti a nedostatky odpovídající lidské povaze. Obě básně byly významným zdrojem mytologických představ Řeků a inspirací výtvarného umění.

Rané (archaické) období

Epická tradice upevňovala povědomí o kulturní jednotě Řeků. K tomu přispívala i kultovní centra na různých místech Řecka. Na západě Peloponnésu se ve svatyni Dia Olympského v Olympii konaly vždy po čtyřech letech slavnosti provázené sportovními a kulturními soutěžemi. Pozdější tradice kladla vznik olympijských her do roku 776 př. Kr. Toto fiktivní datum se pak za helénismu stalo základem řecké chronologie.

Nejvýznamnějším kultovním centrem se stala Apollónova svatyně v Delfách (ve středním Řecku). K její ochraně sloužilo sdružení obyvatel severního a středního Řecka, tzv. *amfiktyonie*. I Delfy byly místem panhellénských slavností a her. Proslu-

lá byla delfská věšτίrna, na niž se obraceli také řečtí kolonisté, kteří hodlali vyplout na nové, často málo známé místo, aby si založili nové domovy.

Zakládání kolonií na pobřeží Středomořího a Černého moře je výrazným projevem všestranného rozvoje Řecka v 8. až 6. století př. Kr. Růst počtu obyvatelstva vedl na některých místech k nedostatku zemědělské půdy. Mnozí Řekové se proto vypravovali do vzdálených zemí, aby získali úděl půdy. V některých případech vedla občany k založení kolonie jejich nespokojenost s poměry v rodné obci. Nově založená kolonie (*apoikia* – tj. sídliště vzdálené původnímu domovu, *oikos*) se stávala samostatným státem (*polis*). S mateřskou obcí (*métropolis*) ji obvykle spojovaly jen náboženské tradice. Někdy se k založení kolonie sdružovali obyvatelé několika obcí. Již v první polovině 8. století př. Kr. pronikali obyvatelé eubojských obcí Chalkidy a Eretrie k západnímu pobřeží Itálie a navazovali styky s tamějším obyvatelstvem, s Itálií a s Etrusky. V druhé polovině 8. století př. Kr. byla založena na její jižní části italské pevniny kolonie Rhégion (dnešní Reggio di Calabria) a na protilehlém sicilském pobřeží Zanklé, později zvaná Messana (dnešní Messina). Na jihoitalském pobřeží založili Sparťané svou jedinou kolonii Tarás (Tarent). Na Sicílii vynikly zejména Syrakúsy, jejichž mateřskou obcí byl Korint. Korintané pronikali i do oblasti Ionského moře, mimo jiné na Korkyru (Kerkyru). Odtud bylo pak kolonizováno ilýrské pobřeží (na území dnešní Albánie).

Řecké kolonie vznikaly i na vzdálenějším pobřeží západního Středomoří. Kolem roku 600 př. Kr. založili přistěhovalci z maloasijské Fókaie Massalii (dnešní Marseille), která pak rozvíjela čilé styky s vnitrozemím, obývaným keltskými kmeny. Řekové zakládali kolonie i na severním pobřeží Egejského moře. Působili tu zejména přistěhovalci z eubojské Chalkidy, kteří dali jméno poloostrovu Chalkidiké. Na severovýchodě museli řečtí kolonisté svádět boje s thráckým obyvatelstvem. Zvláštní postavení v Egyptě měla kolonie Naukratis v nilské deltě, na jejíž výstavbě se podílelo několik řeckých obcí ze západního pobřeží Malé Asie a z přilehlých ostrovů. V severní Africe (dnešní Libyi) založili vystěhovalci z Théry kolonii nazvanou Kyréné.

Rozsáhlá byla kolonizační činnost v oblasti černomořských úžin. Významné postavení získalo Byzantion (dnešní Istanbul) založené z Megary (obce na jihu středního Řecka). Nedaleko vjezdu do Helléspontu (dnešních Dardanel) vznikla kolonie Sigeion, o níž sváděli boje občané Mytilény (na ostrově Lesbos) s Athényany. Velké množství kolonií vzniklo při pobřeží Černého moře. Zakládali je především občané Milétu (jedné z nejmocnějších řeckých obcí na západním pobřeží Malé Asie). Na jižním pobřeží to byla Sinópé, na západním pobřeží mimo jiné Odéssos (dnešní Varna) a Tomoi (dnešní Konstanca). Na severním pobřeží patřily k nejvýznamnějším koloniím Olbia (nedaleko ústí Bugu a Dněpru) a Pantikapaion (dnešní Kerč). Kolonizace značně rozšířila obzor řeckého světa a přispěla k jeho hospodářskému a kulturnímu rozmachu.

Postavení králů, kteří v době migrací stáli v čele jednotlivých kmenových skupin, bylo postupně omezováno radou složenou z aristokratů. Funkční období mužů pověřovaných výkonnou pravomocí bylo časově omezováno. Vytvářely se základy státu (*polis*). V 7. a 6. století př. Kr. docházelo v celé řadě obcí k rozbrojům mezi aristokraty. Toho využívali někteří z nich k tomu, aby se zmocnili vlády v obci. Samovládce byl označován jako *tyrannos*. V Korintě se v polovině 7. století př. Kr. stal tyranem Kypselos, jenž ostře vystoupil proti dosavadní vládě aristokratického rodu Bakchiouvců. Za vlády Kypselova syna Periandra byl Korint jednou z nejmocnějších obcí v Řecku. Tyrani vládli také v sousedních obcích, v Sikyóně a v Megaře. Tyrannidy jsou doloženy i v dalších obcích. V maloasijské oblasti známe jména tyranů, kteří vládli v Milétu, v Efesu a v Mytiléně. Značné moci dosáhl tyran Polykratés, jenž vládl v druhé polovině 6. století př. Kr. na ostrově Samu. Peršané se nechtěli s existencí silného řeckého státu nedaleko maloasijského pobřeží smířit a dali Polykrata úkladně zavraždit. Vlády tyranů se udržely jen výjimečně déle než dvě generace. Na řecké pevnině přispěl k jejich pádu kromě odporu obyvatelstva jednotlivých obcí i tlak Sparty.

Počátky historie Sparty (Lakedaimonu) – ponecháme-li stranou mykénské období opředené pověstmi – spadají do 10. století př. Kr., kdy skupina Dóřů ovládla úrodné údolí Eurótu na jihovýchodě Peloponnésu. Dobytelé si rozdělili půdu